

АКМЕОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА ПРАЦІ ТА СПІЛКУВАННЯ

УДК: 159.92

© І. М. Омельченко, Ж. В. Кондратюк, 2023

orcid.org/0000-0002-4698-0273

orcid.org/0000-0002-6943-9105

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2023.1.274737>

ОМЕЛЬЧЕНКО Ірина Миколаївна

*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу психолого-педагогічного супроводу
дітей з особливими потребами
Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН
України (м. Київ)*

КОНДРАТЮК Жанна Володимирівна

*директор Комунального закладу «Інклюзивно-ресурсний центр»
Вишгородської міської ради Київської області, аспірантка
Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН
України (м. Київ)*

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ФАХІВЦІВ (КОНСУЛЬТАНТІВ) ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ

У статті здійснено теоретичний аналіз передумов формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів. Теоретично вказані дефініції, такі як: професійне становлення особистості, компетентність, професійна компетентність. У статті розкрито сутність поняття професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів, яка постає як результат процесів професійного самовизначення і самоорганізації. Виділено теоретичні передумови формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів в руслі компетентнісного підходу, які забезпечують успішну професіоналізацію їх діяльності як фахівців-практиків у галузі консультування. Визначено в якості основоположних наступні передумови в сфері мотиваційно-ціннісної, когнітивної, технічної,

міжособистісної комунікативної, контекстуальної, адаптивної, інтегративної, творчої, акмеологічної, аутопсихологічної компетентностей. Представлено особливості становлення професійної ідентичності фахівців (консультантів) в аспекті розкриття мотивів вибору професії, формування професійної самосвідомості та професійної спрямованості, розвитку професійної самоактуалізації та професійно важливих якостей у процесі взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами та їх батьками, розвитку індивідуального стилю професійної діяльності.

Ключові слова: *професійна ідентичність, передумови професійної ідентичності, професійний розвиток, професіоналізація, фахівці (консультанти), інклюзивно-ресурсний центр, компетентнісний підхід.*

Постановка проблеми. У наші дні інтеграція України до європейського освітнього простору передбачає модернізацію освітньої галузі в контексті її відповідності сучасним реаліям і потребам суспільства. Зміни, які відбуваються в освітній галузі України, висувають нові вимоги до професійної підготовки фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів. Модернізація сучасної вищої освіти передбачає новий підхід до підготовки майбутніх фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів. Однією з ключових позицій освітньої системи постає забезпечення всіх необхідних умов для охоплення всіх дітей з особливими освітніми потребами психолого-педагогічним та корекційно-розвивальним супроводом фахівцями (консультантами) інклюзивно-ресурсних центрів. На сьогодні гостро постає потреба організації якісної професійної підготовки фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів, що стало найважливішою умовою в забезпеченні зростання їх професійної свідомості, що визначає компетентність фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів, оскільки інтегрує в собі професійні цінності, науково-теоретичні знання, уявлення про еталони професійної діяльності. Зростання потреби у кваліфікованих професійних послугах фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів пов'язано з необхідністю надання консультативної допомоги батькам, або законним представникам дітей з особливими освітніми потребами та таких, які отримали психологічну травму, яка

стосується не лише корекційно-розвивальних аспектів їх навчання та виховання, але й забезпечення психологічного комфорту в таких сім'ях. Актуальність дослідження передумов формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів полягає в тому, що вона безпосередньо стосується таких важливих проблем, як професійне зростання, духовність, самопізнання, самовдосконалення в професійній діяльності, що є важливим не лише для окремого фахівця (консультанта) інклюзивно-ресурсних центрів, а й для суспільства в цілому. Професійна діяльність фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів надає можливість особам задовольнити потреби, розкрити можливості, досягти певного соціального статусу. Активне впровадження здобутків фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів в різні сфери життєдіяльності соціуму, зростання попиту на їх послуги та збільшення значущості прогнозу щодо професійної успішності сприяють підвищенню уваги соціальних груп до їх запитів, до процесу професійної ідентичності на різних етапах освоєння професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти теорії і практики професійного розвитку і становлення професійної ідентичності фахівців, механізми професійного самовизначення, формування професійної самосвідомості, психологічні основи розвитку професіоналізму, професійного довголіття, шляхи підвищення професійної ефективності, професійної ідентифікації фахівців знайшли своє відображення в роботах широкого кола дослідників: М. Adema (роль залучення, уяви та вирівнювання як джерел для формування професійної ідентичності), Н. Вуґар (сформована професійна ідентичність-запорука високого рівня педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи), В. Одінцова (професійна ідентичність як психологічна проблема), Т. Філатова (психологічні особливості розвитку мотиваційної сфери майбутніх психологів), І. Шаповал (зрілість як фактор формування професійної ідентичності психолога-практика), І. Шаповал (дослідження психологічних чинників формування професійної ідентичності студентів-психологів), Л. Галушко (специфіка особистісно-професійної підготовки майбутнього психолога у мотиваційно-глибинному пізнанні), Г. Лялюк (модель психологічного супроводу становлення професійної

ідентичності майбутніх педагогів як психолого-педагогічна проблема), В. Скрильник (соціальна зрілість особистості як чинник становлення професійної зрілості психолога), І. Агалець (психологія соціально-професійної успішності сучасного фахівця: формування і розвиток), І. Гаркуша (світоглядні та психологічні передумови формування професійної ідентичності педагогів ЗВО), Н. Демченко (професійна ідентичність як запорука успішної професійної кар'єри), О. Зімбалецький (проблема готовності майбутніх учителів до професійної консультаційної діяльності в умовах модернізації освіти), С. Васьковская (психологічні умови формування самосвідомості майбутнього вчителя), К. Чарнецкі (психологія професійного розвитку особистості) та ін. (М. Adema, 2019; Н. Вуґаг, 2020; В. Одінцева, 2014; Т. Філатова, 2017; І. Шаповал, 2022; І. Шаповал, 2017; Л. Галушко, 2019; Г. Лялюк, 2016; В. Скрильник, 2021; І. Агалець, 2019; І. Гаркуша, 2016; Н. Демченко, 2020; О. Зімбалецький, 2018; С. Васьковская, 1987; К. Чарнецкі, 1999).

Формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів нами розглядається як самореалізація особистості в професійному середовищі.

Мета статті – спрямована на розкриття особливостей та передумов формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологія професійного розвитку фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів (надалі – фахівців (консультантів) ІРЦ) є тією галуззю психологічної науки, яка розглядає особистість як суб'єкта професійної діяльності в діапазоні її професійного становлення і розвитку, починаючи від вибору певного виду професійної діяльності і до постпрофесійного періоду життєдіяльності людини. Цим діапазоном охоплені періоди підготовки фахівців (консультантів) ІРЦ до свідомого професійного самовизначення, здійснення вибору професії, професійного навчання, оволодіння професією і висвітлення реалізації особистісного потенціалу в професійній діяльності; особистісних новоутворень і деформацій у професійній і постпрофесійній діяльності. Зростання майбутніх фахівців (консультантів) ІРЦ протікає через розвиток їх професійної

самосвідомості, формування їх професійної ідентичності. Удосконалення підготовки майбутніх фахівців (консультантів) ІРЦ, становлення їхньої професійної ідентичності трактується не як зміна напряму навчання, а як удосконалення їх якості, розширення репертуару можливостей, збільшення ресурсного банку освіти. Професійна ідентичність є одним із провідних критеріїв становлення професіонала та виступає передумовою успішності професійної діяльності фахівців (консультантів) ІРЦ.

У відповідності з ідеями вченого Е. Еріксона (1959), ідентичність являє собою структуру, що складається з певних елементів, яка переживається суб'єктивно як почуття тотожності і безперервності власної особистості при сприйнятті оточуючих, які теж визнають цю тотожність і безперервність. Почуття ідентичності супроводжується відчуттям цілеспрямованості і осмисленості власного життя і впевненості в зовнішньому схваленні. Е. Еріксон розглядав психосоціальну ідентичність як необхідну умову для збереження здоров'я особистості, її внутрішньої цілісності, стабільності, як важливу особистісну потребу. Розвиток особистості на різних вікових етапах, які розглядаються в психологічному напрямку – це розвиток її особистості. Важливим аспектом розвитку, в якому знаходять вияв відношення особистості до світу професій і власної професійної діяльності (майбутньої, сьогоденної, минулої) є професійний розвиток особистості.

Професійний розвиток фахівців (консультантів) ІРЦ є основоположною і органічною складовою загального розвитку особистості. Професійний розвиток фахівців (консультантів) ІРЦ розглядається як процес, що триває впродовж усього процесу виконання професійних функцій і зазнає якісних змін, що зумовлено дією сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів. Якісні характеристики професійного розвитку фахівців (консультантів) ІРЦ на кожному періоді розвитку особистості значною мірою детерміновані станом професійного розвитку фахівців (консультантів) ІРЦ у попередніх періодах.

Сучасна вища освіта в Україні орієнтується на підготовку компетентних фахівців для роботи з певними категоріями дітей з особливими освітніми потребами (зокрема з порушеннями слуху, мовлення, інтелектуальними

порушеннями, порушеннями зору), однак, недостатньою мірою фахівці спрямовані на взаємодію з різними категоріями освітніх труднощів в умовах інклюзивно-ресурсних центрів. Не можна обійти проблему становлення професійної ідентичності майбутніх фахівців (консультантів) ІРЦ, бо в силу вікових особливостей саме період навчання у закладі вищої освіти є одним із найважливіших у становленні професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ, яка виступає суттєвим аспектом самопізнання, без якого не можливо оптимізувати функціонування особистості у відповідній сфері діяльності. Останнім часом відбувається зростання інтересу до проблеми формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ, оскільки вона є однією характеристик успішного особистісного професіогенезу особистості, обумовлює самопізнання, самовдосконалення майбутніх фахівців (консультантів) ІРЦ в професійній діяльності, сприяє їх творчій самореалізації в обраній сфері. У сучасній спеціальній психології зростає інтерес до проблеми формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ як активного суб'єкта професійної діяльності і відтак до особливостей становлення професійної самосвідомості та ідентичності студентської молоді. Взагалі, період навчання у закладах вищої освіти є сенситивним для становлення світогляду особистості студентів, їхніх ціннісних орієнтацій, розвитку професійної самосвідомості та ідентичності.

І. Дружиніна (2009) під час емпіричного дослідження, виявила чинники, що детермінують високий рівень професійної ідентичності студентів – психологів: наявність життєвих та професійних цілей; професійна складова образу Я; самоінтерес; розвинуті вольові якості та екстравертованість особистості в процесі навчання у вищих навчальних закладах.

Сучасні умови професіоналізації вимагають від фахівців (консультантів) ІРЦ не тільки високої спеціалізованої кваліфікації та теоретичної підготовки, але й здатності до швидкої адаптації в професійному середовищі. Фахівці (консультанти) ІРЦ повинні стати мобільними фахівцями, які володіють професійними знаннями і практичними навичками роботи відразу в декількох суміжних з основною спеціальністю галузях, при цьому мають відстежувати зміни в діяльності

всього професійного співтовариства, представником якого вони є в силу своєї професійної приналежності.

У процесі підготовки фахівців (консультантів) ІРЦ постає необхідність формування професійної ідентичності, бо вона сприяє ототожненню студента з майбутньою соціальною роллю, з професією в галузі спеціальної освіти, приналежністю до когорт спеціальних педагогів і психологів. Фахівці (консультанти) ІРЦ повинні усвідомлювати свою місію, конкретизувати завдання, які їм повсякденно необхідно вирішувати, самозмінюватися, бути спрямованими на пошук інноваційних технологій, методів, форм, засобів вирішення психолого-педагогічних завдань у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами та їх батьками. Саме заклади вищої освіти дають можливість майбутнім фахівцям (консультантам) ІРЦ усвідомити соціальну значущість своєї професії, активізувати їх відповідальність перед суспільством за результати своєї психолого-педагогічної діяльності, сформувати професійне самоусвідомлення, професійну компетентність, стійку рефлексивну позицію, яка виражається в постійній потребі в самооцінці, самоаналізі, професійних діях, наявності та самокорекції особистісних і професійно значущих якостей, необхідних для повноцінної творчої психолого-педагогічної діяльності. У основі професійної ідентичності майбутніх фахівців (консультантів) ІРЦ лежить процес самопорівняння, що веде їх до досягнення професії через саморозвиток, самовиховання, самовдосконалення.

Формування професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ – це шлях ототожнення власних індивідуальних властивостей з індивідуальними властивостями досвідчених фахівців, які викликають у фахівців інтерес, захоплення, стають для них близькими, зрозумілими, бажаними для професійної діяльності.

Професійно значущі риси ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ формуються на базі їх анатомо-фізіологічних і психологічних передумов у відповідному середовищі – родинному, шкільному, трудовому. Найважливішими чинниками професійного розвитку ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ виступають впливи, зокрема, цілеспрямовані, до яких відноситься вплив середовища

і власна, насамперед, свідома активність самих фахівців (консультантів) ІРЦ.

Періоди професійного формування фахівців (консультантів) ІРЦ визначаються за віковими і професіографічними ознаками: професійної передорієнтації, професійної орієнтації, оволодіння професією, професійної праці, постпрофесійної ремінісценції та рефлексії. Кожен з цих періодів визначається віковими психологічними характеристиками суб'єкта, змістом і засобами його пізнавальної і професійної (для певних періодів) діяльності.

Дослідник В. Рибалка (2013) зазначає, що передумовою для формування психологічної готовності особистості до праці є професійна придатність, а також виділяє види психологічної готовності: а) за психологічним змістом (підструктурами) особистості; б) за здатністю до виконання повноцінної діяльності – суб'єктну або діяльнісну готовність до оволодіння всіма компонентами професійної діяльності; в) за часовими ознаками – вікову готовність. Виділені компоненти психологічної готовності фахівців (консультантів) ІРЦ базуються на структурі особистості, запропонованої В. Рибалкою, а саме на підструктурах особистості, виділених за змістом соціально-психолого-індивідуальним виміром: комунікативна готовність; проектно-цільова (діялісно-поведінкова); мотиваційно-смілова (ціннісно-мотиваційна); характерологічна; емоційно-рефлексивна; компетентнісна (когнітивно-творча); психофізіологічна.

У якості передумов професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ розглядаються: сформованість ґрунтовних спеціальних психолого-педагогічних знань, висока комунікативна і психологічна культура, творчий стиль мислення, гнучкість, адаптивні здібності, навички науково-дослідної діяльності, прагнення до професійного розвитку і саморозвитку, діагностична культура, здатність творчо та гнучко використовувати методики діагностики за сферами розвитку та технології формування сфер розвитку дитини, уміння встановлювати контакт з дитиною та її батьками (або особами, що їх замінюють). Більш детально нами розглянуто передумови формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів в контексті компетентного підходу. Дивіться таблицю 1.

Таблиця 1

**Передумови професійної ідентичності фахівців
(консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів**

Компетентності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів	Назва передумов, які належать до визначеної компетентності
Мотиваційно-ціннісна компетентність	<p>Розуміння мотивів поведінки інших людей, високий рівень усвідомлення власних особистісних характеристик, установок.</p> <p>Здатність досягати мети діагностико-консультативної та корекційно-розвиткової діяльності.</p> <p>Орієнтація на ознайомлення з цінностями інклюзивного навчання.</p> <p>Наявність професійних потреб, інтересів та цінностей.</p> <p>Усвідомлення власних потреб, можливостей, професійних інтересів і цінностей.</p> <p>Готовність до фахової діяльності.</p> <p>Співставлення, порівняння системи власних цінностей та цінностей особи чи батьків, які її виховують.</p>
Когнітивна компетентність	<p>Сформованість ґрунтовних спеціальних психолого-педагогічних знань.</p> <p>Навички науково-дослідної діяльності.</p> <p>Знання нормативів щодо осіб з особливими освітніми потребами, визначених в державних документах.</p> <p>Пошук інноваційних методик діагностики та формування за сферами розвитку.</p>
Технічна компетентність	<p>Уміння фахівця (консультанта) трансформувати мету, вироблену із замовником, в систему конкретних завдань, вирішувати їх практично.</p> <p>Сприяння розвитку та формуванню потреб та компетентностей дітей.</p>

Продовження таблиці 1

Міжособистісна комунікативна компетентність	Розвинені комунікативні навички, вербальні і невербальні. Уміння встановлювати контакт з дитиною будь-якого віку та її батьками. Висока комунікативна і психологічна культура. Адекватні вчинки, дії, висловлювання, оціночні судження щодо розвитку осіб з особливими освітніми потребами. Здатність до самопрезентації.
Контекстуальна компетентність	Володіння соціальним контекстом, фахівець (консультант) повинен усвідомлювати, де і з ким він працює, не в меншій мірі, ніж володіти самим предметом консультування.
Адаптивна компетентність	Здатність передбачати й переробляти зміни, пристосовуватися до мінливих умов практики. Гнучкість. Здатність до мобільності. Адаптивні здібності. Моральна відповідальність. Здатність успішно діяти в критичних ситуаціях взаємодії.
Інтегративна компетентність	Вміння давати інформативні фахові оцінки, приймати обґрунтовані рішення, вирішувати виникаючі проблеми і розставляти пріоритети. Діагностична культура. Здатність виявляти сильні та слабкі сторони розвитку особистості. Здатність визначати освітні труднощі та рівні підтримки у дітей з особливими освітніми потребами. Свобода вибору.
Творча компетентність	Творчий стиль мислення. Здатність творчо та гнучко використовувати методики діагностики. Здатність творчо розглядати принципи спеціальної дидактики. Нестереотипність рішень. Здатність створювати інформаційно-насичене середовище, що є джерелом уявлень про предмет праці.

Продовження таблиці 1

Акмеологічна компетентність	<p>Стійка рефлексивна позиція, яка виражається в постійній потребі в самооцінці, самоаналізі, професійних діях, наявності та самокорекції особистісних і професійно значущих якостей.</p> <p>Прагнення до професійного розвитку і саморозвитку.</p> <p>Здатність протистояти професійним труднощам.</p> <p>Відповідальність.</p> <p>Здатність до прийняття критеріїв професійної самореалізації у вирішенні основних діагностико-консультативних та корекційно-розвиткових завдань діяльності.</p> <p>Створення позитивних образів і перспектив професійного і особистісного майбутнього клієнта з особливими освітніми потребами.</p> <p>Оволодіння професійними навичками.</p> <p>Самоідентифікація з професією фахівця (консультанта).</p>
Аутопсихологічна компетентність	<p>Готовність і здатність до цілеспрямованої психічної роботи зі зміни особистісних рис і поведінкових характеристик.</p> <p>Здатність до управління своїм емоційним станом та емоційним станом дитини з особливими освітніми потребами та її батьків.</p> <p>Самоконтроль.</p> <p>Саморозуміння фахівців (консультантів) в ситуації конкретної взаємодії з особою, її батьками, іншими фахівцями.</p>

Специфіка з формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ полягає в тому, що їм необхідно протистояти професійним труднощам, управляти своїм емоційним станом, досягати цілей сучасної освіти, що характеризуватиме їх, як особистість, що бере на себе величезну відповідальність посередника між культурою і особистістю, дозволяє фахівцю консультанту прийняти для себе критерії професійної самореалізації рішення основних завдань ІРЦ: орієнтація на ознайомлення з цінностями інклюзивного навчання на сприяння розвитку та формуванню потреб та компетентностей дітей з особливими освітніми потребами, які сприятимуть їх адаптації до умов соціуму.

Науковець О. Колосович (2016) вважає, що професійна ідентичність фахівців є найбільш затребуваним видом соціальної ідентичності. Водночас, професійна ідентичність є тим явищем, що найбільше впливає на динамічну складову ідентичності особистості, оскільки займає для більшості фахівців основну сферу активності. Професійне самовизначення, професіоналізація, професійний саморозвиток, професійний статус і роль відображають суть особистісних відносин. Професійна ідентичність виражає концептуальне уявлення людини про своє місце в професії чи професійній спільноті. Це забезпечує орієнтацію у світі професій, створює ґрунт для більш повної реалізації особистісного потенціалу у професійній сфері, що дає можливість прогнозувати можливі наслідки професійного вибору. Професійна ідентичність формується внаслідок професійного самовизначення і є показником професійного зростання. У низці концепцій становлення професійної ідентичності збігається з певними віковими етапами становлення професійної ідентичності і тривалим поетапним процесом, що починається у період професійного навчання. Особистість прагне вибрати професію, яка відповідає її уявленням про себе. Вибрана професія відповідає Я-концепції людини. Якщо цей вибір вдалий – вона досягає самоактуалізації. Особистість прагне вибрати професію, яка відповідає її уявленням про себе у межах концепції професійного розвитку, розглядає його як домінуючу тенденцію становлення суб'єкта професійного шляху; емоційний стан особистості на різних етапах професійного шляху; засіб соціалізації, самореалізації та задоволення рівня домагань, що виникає на ґрунті позиціонування до професійної діяльності і професіоналізації загалом; підструктуру суб'єкта та професійного шляху, що реалізується у формуванні функціональної системи, яка спрямована на досягнення певного рівня професійної ідентичності. Необхідною умовою формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ є сама особистість, особистісний і професійний потенціал, спеціальні знання та вміння, що потрібні для певного виду професійної діяльності. Умовою формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ є наявність потреб та інтересів, домагань особистості у плані визначення того, ким

та якою особистість бачить себе. Так відбувається здатність більш глибоко усвідомлювати себе, свої можливості та потреби. Це складний взаємозв'язок особистісних характеристик та властивостей, які здатні надати допомогу з орієнтації у професіях, спрогнозувати наслідки професійного вибору та реалізувати власний потенціал. Професійна ідентичність є результатом процесів професійного самовизначення, персоналізації та самоорганізації. На формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ впливають такі чинники, як зростання мотивації до самопізнання; усвідомлення власних потреб, можливостей, професійних інтересів і цінностей; створення позитивних образів і перспектив професійного і особистісного майбутнього; постановка цілей для підтримки і розвитку образу «Я»; надання індивіду максимального зворотного зв'язку в його особистісних проявах, професійній поведінці. Відповідно до цих чинників виокремлено чотири рівні розвитку професійної ідентичності особистості:

- усвідомлення професійних цілей (як відтермінованої, перспективної, так і найближчої);
- засвоєння основних знань, вимог професії до людини, усвідомлення своїх можливостей, уявлення про виконання певної діяльності;
- практична реалізація професійних цілей, самостійне та усвідомлене виконання діяльності, формування індивідуального стилю діяльності;
- вільне виконання професійної діяльності, прагнення до вирішення складних професійних задач.

Факторами, що впливають на формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ, є нормативи, визначені в Конвенції про права осіб з інвалідністю, Законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту, «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства», Постанови Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 року №545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» (зі змінами від 27.07.2021 №765, зі змінами від 29.04.2022 №493); від 10 квітня 2019 р. № 530 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у

зкладах дошкільної освіти» (зі змінами від 28.07.2021 № 769, від 26.04.2022 № 483); від 15 вересня 2021 року № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (зі змінами від 26.04.2022 № 483), Наказу Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 року № 609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти».

Фахівці (консультанти) ІРЦ за свою діяльність несуть насамперед моральну відповідальність перед особистістю з особливими освітніми потребами. Головною психологічною умовою формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ є усвідомлення ними свого становища в просторі спеціальної освіти і психології, що включає в себе психолого-педагогічну діяльність, спілкування та власне особистість фахівців (консультантів) ІРЦ. Найважливішою психологічною умовою формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ є усвідомлення ними свого становища в просторі спеціальної освіти і психології, сформованість компетенцій на накопиченому досвіді прогресувати і кожного наступного разу успішніше діяти в критичних ситуаціях взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами. Процес підготовки фахівців (консультантів) ІРЦ вимагає оволодіння професійними навичками, які сприяють створенню умов для розвитку особистості з особливими освітніми потребами, поряд з оволодінням загальнопрофесійною грамотністю.

За визначенням О. Ангеловського (2011), структура особистості професіонала має такі компоненти: 1) психологічні особливості особистості, готовність до оволодіння професією, природні здібності, задатки (психологічний компонент); 2) знання, уміння та навички, необхідні для професійної діяльності (когнітивний компонент); 3) норми, цінності, ідеали, встановлені вимогами професійної етики, самооцінка як механізм саморегуляції професійної діяльності (ціннісний компонент); 4) усвідомлення фахівцем власного професійного обов'язку, почуття відповідальності за результати професійної

діяльності, професійна спрямованість особистості (емоційний компонент).

Фахівці (консультанти) ІРЦ – це фахівці зі спеціальної освіти та психології, які спроможні оперативно приймати нешаблонні рішення, діяти професійно, креативно, самостійно. Самостійний пошук інноваційних методик, здатність творчо розглядати принципи спеціальної дидактики, прийоми корекційного підходу, розвитку, виховання, виявляти сильні та слабкі сторони розвитку особистості, первинні та вторинні порушення осіб з особливими освітніми потребами, визначати освітні труднощі та рівні підтримки у дітей з особливими освітніми потребами. Фахівці (консультанти) ІРЦ мають самостійно спрямувати власну діяльність на вирішення питань діагностики, корекції, ефективності та результативності своєї професійної діяльності, а саме: вчинків, дій, висловлювань, оціночних суджень щодо інших осіб. Самостійність особистісно-орієнтована інтегративна риса характеру фахівців (консультантів) ІРЦ, яка співвідноситься із самоактуалізацією, самореалізацією, самопрезентацією фахівців (консультантів) ІРЦ, з їх активністю та ініціативністю, амбітністю, мотивацією та свободою вибору. Вищому рівневі розвитку самостійності властиві: продуктивний творчий характер діяльності, нестереотипність рішень, що приймаються, вчинків, дій, психологічних установок, самоконтролю та саморегуляції.

Професійна ідентичність суттєва характеристика та показник готовності фахівців (консультантів) ІРЦ до фахової діяльності. Визначається професійна ідентичність як комплекс уявлень фахівців (консультантів) ІРЦ про себе та цілісний образ себе як професіонала. Вираженням свідомого є саморозуміння фахівців (консультантів) ІРЦ в ситуації конкретної взаємодії з особою, її батьками, іншими фахівцями в умовах інклюзивної освіти (О. Milevska, Н. Savitska, І. Omelchenko, V Kobylychenko, І Kharkavtsiv, 2022; О. Hnoievskа, І. Omelchenko, V. Kobylychenko, М Klyap, О. Shkvyr, 2022). Це проблема співвідношення поведінкового та ціннісно теоретичних рівнів їх усвідомлення себе як професіоналу у світі людей.

Передумовою формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ в сучасних умовах можна

виділити інформаційно-насичене середовище, що є джерелом уявлень про предмет праці, способи здобуття професійної освіти, вимоги професії до особистості. Становлення фахівців (консультантів) ІРЦ як професіоналів нерозривно пов'язане з процесом їх самоідентифікації з професією, що є провідним компонентом професійної підготовки. Під професійною самоідентифікацією фахівців (консультантів) ІРЦ розуміється таке оволодіння знаннями, навичками та вміннями, за якого відбуваються самодіагностика, самопізнання, застосування до себе тих чи інших вимог до професії, створюються можливості вибору найбільш відповідних індивідуальним особливостям кожного фахівця (консультанта) ІРЦ інструментів роботи з особами з особливими освітніми потребами та їх батьками. На підставі теоретичного аналізу даної проблеми виокремлено основні методологічні підходи до визначення сутності, структури, становлення й особливостей професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ: професіографічний, особистісно-діяльнісний, рефлексійний, компетентнісний.

Зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві вимагають адекватної реакції фахівців (консультантів) ІРЦ на виклики часу. Ці зміни супроводжуються не тільки зміною соціальних ролей, але й появою нових вимог до професій, системи організації діяльності, формування відповідного рівня компетентності, розвитку творчого потенціалу фахівців (консультантів) ІРЦ, самореалізації особистості через професію.

Цілі професійної діяльності фахівців (консультантів) ІРЦ ґрунтуються на інтересах, що відображають особистісні та професійні установки і потяги фахівців. За дослідженнями М. Омельченко (2021) виділено та проаналізовано періоди становлення професійної свідомості фахівця: зародження професійної свідомості (дошкільне дитинство, молодший шкільний вік); початок первинного становлення професійної свідомості (підлітковий вік); професійне самовизначення (юнацький вік); професійна підготовка (студентський вік); адаптаційний етап професійної діяльності (перші п'ять років професійної діяльності); становлення професіоналізму фахівця (після п'яти років стажу); становлення майстерності фахівця (після п'ятнадцяти років стажу). Дослідження

М. Омельченко (2021) можна екстраполювати для визначення психологічних факторів, що зумовлюють динаміку розвитку і трансформації професійної свідомості фахівців (консультантів) ІРЦ упродовж вказаних періодів, які поділяються на особистісні (становлення професійно-особистісних якостей) і компетентнісні (формування професійної компетентності). Відтак, професійну компетентність фахівців (консультантів) ІРЦ можна визначити як практичну готовність до професійної діяльності, що постає у сукупності таких компонентів як: особистісна готовність, спеціальна готовність, індивідуальна готовність, психологічна готовність. У якості професійно особистісної детермінації розвитку професійної ідентичності розглядаються рефлексійні, особистісні, фахові та лідерські якості особистості.

У структуру професійної ідентичності майбутніх фахівців (консультантів) ІРЦ входить мотиваційний компонент, який відображає їх професійну спрямованість, професійні інтереси, позитивне ставлення до майбутньої фахової діяльності.

Як вказує Г. Ложкін (2008) провідним механізмом формування професійної ідентичності фахівців є професійна ідентифікація, яка є тією стежкою, що об'єднує всі зазначені передумови, що мають вплив на формування та розвиток професійної ідентичності фахівців. Психологічний сенс ідентифікації, полягає в співставленні, порівнянні суб'єктом системи власних цінностей і цінностей, яким необхідно відповідати, відмові від неприйнятних, а зрештою в ототожненні себе з кимось чи чимось.

Усвідомлена, диференційована ідентичність є важливим складником особистісного, соціального, і, нарешті, професійного розвитку, який фактично інтегрує в собі всі відносини людини з навколишнім світом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Теоретичний аналіз літератури з теми дослідження показав, що професійна ідентичність фахівців (консультантів) ІРЦ та їх становлення є предметом досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Отже, формування професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ – це усвідомлення себе, вибір і реалізація способу взаємодії з навколишнім світом, набуття сенсу самоповаги через виконання

фахової діяльності. Це можливість здійснювати особистісне самовизначення, інтегруватися в професійне співтовариство й формувати уявлення про себе як про фахівця. Готуючи фахівців (консультантів) ІРЦ потрібно формувати риси і властивості професіонала який не тільки володіє знаннями, вміннями і навичками, але й свідомо ставиться до власної відповідальності за ефективність своєї діяльності.

Отже, професійна ідентичність фахівців (консультантів) ІРЦ – це усвідомлення своєї приналежності до професії, уявлення про свою відповідність певним вимогам професії (певні якості особистості, знання та вміння) і зіставлення своєї відповідності професійному образу. Професійна ідентичність фахівців (консультантів) ІРЦ – динамічна система, яка починає формуватися в процесі професійної підготовки (освіти) та має подальший розвиток у професійній діяльності. Професійна ідентичність фахівців (консультантів) ІРЦ є необхідним складником професійного розвитку особистості, становлення професіонала і її кар'єрного росту. Формуючи професійну ідентичність фахівців (консультантів) ІРЦ, корегують власний стиль роботи, починають усвідомлювати свої професійні можливості, навчаються управляти розвитком власної кар'єри, підвищують свою професійну компетентність. Перспективи подальших наукових студій полягають в теоретичному обґрунтуванні структурних компонентів професійної ідентичності та структурно-функціональної моделі її дослідження.

Список використаних джерел

- Вірна Ж. П. Основи професійної орієнтації: навч. посіб. Луцьк : Вежа, 2009. 156 с.
- Дружиніна І. А. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2009. 239 с.
- Колосович О. С. Психологічні особливості формування професійної ідентичності особистості. *Науковий вісник*. 2016. № 2. С. 141–151.
- Ложкін Г. Професійна ідентичність в контексті маргінальної поведінки суб'єкта. *Український науковий журнал*. 2008. № 3. С. 123–130.
- Омельченко М. С. Психологія професійної свідомості корекційного педагога : дис. ... доктора. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2021. 449 с.

- Рибалка В. В. Психологія і педагогіка праці особистості : посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 136 с.
- Angelovsky A. A. Professional development of personality as a factor of social mobility. *Edukacja Humanistyczna*. 2011. № 1 (24). P. 47–60.
- Erickson E. H. Identity and the life cycle: Selected papers. Psychological Issue Monograph Series. New York: International Universities Press, 1959. 171p.
- Hnoievska O., Omelchenko I., Kobylchenko V., Klyap M., Shkvyr O. Subjects Adaptation Techniques for Primary School Pupils with Special Educational Needs. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol. 11, No 6, P. 100–112. DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n6p100>
- Milevska O., Savitska H., Omelchenko I., Kobylchenko V., Kharkavtsiv I. The practical aspects of implementing special and inclusive education in schools. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research* 2022. Vol. 12, Iss. 2, Special Iss. XXVIII. P. 13–16.

References

- Angelovsky, A. A. (2011). Professional development of personality as a factor of social mobility. *Edukacja Humanistyczna*, 1(24), 47-60.
- Druzhynina, I. A. (2009). *Psykhologichni chynnyky rozvytku profesiinoi identychnosti maibutnykh praktychnykh psykhologiv [Psychological factors in the development of professional identity of future practical psychologists]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Erickson, E. H. (1959). *Identity and the life cycle: Selected papers. Psychological Issue Monograph Series*. New York: International Universities Press Inc.
- Hnoievska, O., Omelchenko, I., Kobylchenko, V., Klyap, M., & Shkvyr, O. (2022). Subjects Adaptation Techniques for Primary School Pupils with Special Educational Needs. *Journal of Curriculum and Teaching*, 11, 6, 100-112. DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n6p100>
- Kolosovych, O. S. (2016). Psykhologichni osoblyvosti formuvannya profesiinoi identychnosti osobystosti [Psychological features of an individual's professional identity formation]. *Naukovyi visnyk [Scientific Bulletin]*, 2, 141-151 [in Ukrainian].
- Lozhkin, H. (2008). Profesiina identychnist v konteksti marhinalnoi povedinky subiekta [Professional identity in the context of a person's marginal behaviour]. *Ukrainskyi naukovyi zhurnal [Ukrainian scientific journal]*, 3, 123-130 [in Ukrainian].

- Milevska, O., Savitska, H., Omelchenko, I., Kobylchenko, V., Kharkavtsiv, I. (2022). The practical aspects of implementing special and inclusive education in schools. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 12(2(Spec. Iss. XXVIII), 13-16.
- Omelchenko, M. S. (2021). *Psykhologhiia profesiinoi svidomosti korektsiinoho pedahoha. [The psychology of correctional teachers' professional consciousness]*. (Doct. diss.). Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology, the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Rybalka, V. V. (2013). *Psykhologhiia i pedahohika pratsi osobystosti [The psychology and pedagogy of a person's work]*. Kirovohrad: Imeks-LTD [in Ukrainian].
- Virna, Zh. P. (2009). *Osnovy profesiinoi orientatsii [The foundations of professional orientation]*: Navch. posibnyk. Lutsk: Vezha [in Ukrainian].

I. Omelchenko, Zh. Kondratiuk

THE PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL IDENTITY OF SPECIALISTS (CONSULTANTS) IN INCLUSIVE-RESOURCE CENTRES

The article analyses theoretically the prerequisites for the formation of the professional identity of specialists (consultants) in inclusive-resource centres. The article provides theoretical definitions for: professional personality formation, competence, professional competence. The concept of professional identity of specialists (consultants) in inclusive-resource centres is revealed: professional identity is a result of professional self-determination and self-organization. The prerequisites for the formation of the professional identity of specialists (consultants) in inclusive-resource centres are outlined theoretically in line with the competence approach; they ensure the successful professionalization of counselling practitioners' activities. A number of prerequisites in the field of motivational-value, cognitive, technical, interpersonal communicative, contextual, adaptive, integrative, creative, acmeological, autopsychological competences were identified as fundamental. The peculiarities of specialists' (consultants') professional identity formation are presented via revealing the motives for profession choose, the formation of professional self-awareness and professional orientation, the development of professional self-actualization and professionally important qualities during interaction with children with special educational needs and their parent, and via the development of an individual professional style.

Keywords: professional identity, prerequisites of professional identity, professional development, professionalization, specialists (consultants), inclusive-resource centre, competence approach.

Надійшла до редакції 24.10.2022 р.